

Od poddanstva k politickej participácii. Matej Frniak a politizácia vidieckeho obyvateľstva na Liptove v období revolúcie a neoabsolutizmu¹

PETER ŠOLTÉS

From Serfdom to Political Participation. Matej Frniak and the Politicization of Rural Areas in Liptov During the Period of Revolution and Neo-Absolutism.

DOI: <https://doi.org/10.54937/kd.2026.17.Supp.90-113>

ABSTRACT: The March Laws of 1848 extended both active and passive political rights to the more prosperous strata of the peasant population and created the conditions for the entry of previously politically passive groups into public life. Within a relatively short period, peasants, artisans, and merchants began to participate in political processes, while their politicisation was significantly accelerated by conflicts with the county nobility over the character of the social and property transformations that followed the abolition of serfdom. The distribution of land, the use of forests and pastures, regalian rights, and the interpretation of the new legal norms became central issues. Politicisation thus involved not only a growing interest in public affairs, but also the efforts of local authorities to participate directly in the exercise of power and to advance their own social and political interests.

Using the example of Matej Frniak (1801–1900), the long-serving mayor of Lipťovská Porúbka, the study analyses the factors that shaped the political socialisation of the rural population in the pre-March period, during the Revolution of 1848–1849, and in the era of neo-absolutism. Particular attention is paid to the tensions between traditional and emerging forms of loyalty and to the role of nationalism in the mobilisation of rural society. In Upper Liptov, confessional identity among the predominantly Lutheran population, a developed school system, and social networks connecting the Slovak Protestant community constituted important factors that created favourable conditions for the circulation of political and national ideas.

After completing his military service, Matej Frniak emerged as a local authority figure as early as the 1830s. During the revolution, he briefly served in the county administration, joined the Slovak volunteer corps, and became a member of the deputation sent to the emperor in Olomouc. Following the defeat of the revolution, he organised petitions against violations of the law by county authorities and the nobility, who in turn sought to discredit him. He combined unwavering loyalty to the monarch

¹ Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-24-0509, Konfesionálna politizácia uhorskej/slovenskej spoločnosti v 19. storočí, riešeného v Historickom ústave SAV, v. v. i.

Táto práca bola podporená Vedeckou grantovou agentúrou – projekt VEGA č. 2/0020/23, Politická mobilizácia, politizácia a politická ľahostajnosť slovenského obyvateľstva, 1848 – 1938, riešeného v Historickom ústave SAV, v. v. i.

with support for the Slovak national movement. He gained considerable respect and recognition within nationalist circles, and Emperor Francis Joseph awarded the long-serving mayor the Cross of Merit. His life illustrates the transformation of a local municipal representative into a significant agent of political mobilisation and national engagement among the rural population.

Keywords: Politicisation, Confessionalism, Upper Liptov, Revolution of 1848 – 1849, Neo-absolutism, Nationalism, Matej Frniak.

- On: Mamľasi, neviete, že ste u Dvorského?
Takto treba len vniť do kaštieľa jeho?
Slož klobúk! Pekne pros! Vidiš tu rafiku?²
Veď ťa ja naučím teraz politiku!
Či som ti ja rychtár? a toto vietnica?
- Ona: Môj muž je už Dvorský, a toto svetlica!
- On: Kolko razí ku mne na žalobu prídeš,
Fajku z pysku vyhoď, na dvere zaklopeš!
- Ona: A mne ako Dvorskej mal si ruku bozkať.

V roku 1904 uverejnil humoristický časopis *Černokňažník* v rubrike *Z humoru slovenských zemanov* veselohru v jednom dejstve s názvom *Frniak*.³ Jej autorom bol Marek Pongráč, príslušník starobylého liptovského šľachtického rodu s prídomkom zo Svätého Mikuláša a Starhradu. Liptovská stolica bola od 18. storočia do polovice 19. storočia ovládaná rodmi Szent-Iványi a Okolicsányi. Pongráčovci sa majetkom i politickým vplyvom radili hneď za tieto dva rody, s nevelkým odstupom ako tretia najvýznamnejšia rodina v stolici. Spolu s ďalšími šľachtickými rodinami po generácie obsadzovali stoličné úrady a nepreniknuteľnou sieťou nepotistických vzťahov kontrolovali lokálnu politiku.⁴ Názov veselohry *Frniak* nebol vymysleným menom, ale odkazoval na reálneho človeka. Matej Frniak, dlhoročný richtár v Liptovskej Porúbke, sa narodil 15. novembra 1801 a zomrel v roku 1900, teda len pár rokov pred uverejnením hry. Vystupujú v nej dve hlavné postavy. „On – preskúsený dvorský“, „Ona – jeho žena“ a štyri vedľajšie postavy: ich slúžka, kmotra a dvaja sedliaci. Satiricky zobrazuje niekoľko dní v rodine dedinského richtára po tom, ako bol menovaný za slúžnodvorského. Hneď po príchode domov sa snaží zbaviť atribútov svojho predošlého postavenia a začleniť sa do panskej spoločnosti. Rozkázal povyhadzovať hlinený riad a nahradiť ho porcelánom, sedliacky odev a obuv vymeniť za panské nosivo, slovenské slová nahradiť vznešenejšími nemeckými. Spolu so ženou sa tešia, že okrem 600 zla-

² Zastarane palica.

³ Frniak. Veselohra v jednom dejstve. In *Černokňažník*, 1904, č. 7, s. 50 – 51. Pokračovanie v č. 8, s. 60 – 61. Bola uverejnená v rubrike *Z humoru slovenských zemanov*. Pri údají o jej autorovi bolo uvedené: „Z humoristických veršov Marka Pongrácza, z rodiny Pankráčov, pánov na Starom Hrade a Sv. Mikuláši. Sosbieral jeho syn Ján Pongrácz 1875.“

⁴ JANURA, Tomáš. Nepotizmus: „skrytá“ stránka fungovania Liptovskej a Oravskej stolice v 18. storočí. In *Forum historiae*, 2011, roč. 5, č. 2, s. 222 – 240 [on-line]. Dostupné na internete: <http://www.forumhistoriae.sk/FH2_2011/> [10. 4. 2026] texty_2_2011/janura.pdf Pozri tiež: JANURA, Tomáš. Nepotizmus v správe Liptovskej stolice v 18. storočí. In *Historický časopis*, 2011, roč. 59, č. 3, s. 403 – 425.

tých ročne budú z titulu funkcie dostávať dary a úplatky a bude im pridelený i stoličný hajdúch. Hra sa končí scénou, keď Frniak oznámi žene, že je poverený stolicou na vyslanca k panovníkovi, a tá mu dáva „inštrukcie“, ako sa má na dvore správať. V úplnom závere zaznie poznámka, že Frniak odišiel „do Viedne (a do Holomuku) a že do tých čias putovať bude, že kýmkoľvek sa s kráľom nesíde“.

Hra čerpala námet z udalosti staršej než polstoročie, čo samo osebe svedčí o tom, že v kolektívnej pamäti prinajmenšom liptovskej šľachty zostávala intenzívne prítomná. Po obsadení Liptova cisárskymi vojskami a oddielmi slovenských dobrovoľníkov a zosadení úradníctva Liptovskej župy vymenoval major Henrik Trenck Kráľovskú národnú radu Liptovskej stolice. Okrem cisárovi a viedenskej vláde lojálnych liptovských šľachticov v nej sedeli i katolícki a evanjelickí kňazi a po prvýkrát sa na nižších pozíciách objavili i mešťania a dokonca i jeden dedinský richtár, teda sedliak.

Uhorské stolice boli do revolúcie 1848 – 1849 priestorom, do ktorého mohli vstúpiť len muži s armálesom, listinou potvrdzujúcou ich šľachtický stav. Už na „dlhom sneme“ v rokoch 1832 – 1836 sa diskutovalo o rozšírení politických práv i na nemajetných nešľachticov. Snem v roku 1844 dokonca schválil zákonný článok V/1844, ktorý umožňoval prístup do všetkých úradov i pre nešľachticov.⁵ Stoličná šľachta si však naďalej žiarlivo strážila svoj monopol na aktívnu a pasívnu účasť na municipálnej i celokrajinskej politike. Vo voľbách, tzv. reštauráciach, sa obnovovali stoličné magistráty a ich zloženie bolo zvyčajne výsledkom zákulisných dohôd niekoľkých najvplyvnejších rodín, ktoré cez stoličných úradníkov kontrolovali výkonnú, ale i súdnu moc na jej území.⁶ Mať dosah nad rozhodovaním stoličnej sedrie bolo pri neustávajúcich dedičských sporoch, žalobách zo strany (bývalých) poddaných a nespokojných obcí veľmi dôležité. Formálne boli síce najvyšším úradníkom stolice hlavní župani, tí sa však na jej administrácii podieľali len výnimočne. Zvyčajne zastávali i iné vysoké funkcie a naviazané na hlavné mestá ríše a Uhorska. Reálnu moc v stoličiach mali podžupani a im podriadení okresní slúžni (slúžnodvorskí), volení stoličnou šľachtou.⁷

Niet pochyb o tom, že predmetná hra satiricky reflektuje osobnosť Mateja Frniaka, hoci zároveň obsahuje viaceré faktografické nepresnosti. Frniak nezaštaloval úrad „dvorského“, respektíve slúžnodvorského v jednom zo štyroch liptovských slúžnovských okresov, ale „len“ úrad pomocného slúžneho. V čase svojho menovania do tejto funkcie už nevykonával úrad richtára. Zastával ho od roku 1836 až do revolučných udalostí roku 1848, keď bol z úradu odvolaný. Pravdivá však bola narážka na to, že bol členom deputácie zástupcov slovenských stolíc k cisárovi do Olomouca. Naopak, v hre sa vôbec nespomína to, že jeho autorita v prostredí obce, Horného Liptova i v rámci slovenskej národne orientovanej komunity na Liptove vyplývala predovšetkým z jeho aktívneho zapojenia do slovenských dobrovoľníckych oddielov od februára až do októbra 1849. Zviditeľ-

⁵ VIROSZIL, Anton. *Das Staatsrecht des Königreichs Ungarn, vom Standpunkte der Geschichte, und der vom Beginn des Reiches bis zum Jahre 1848 bestandenen Landes-Verfassung*. Band III., Pest : Heckenast, 1865, s. 214.

⁶ PÉTER, László. *Hungary's Long Nineteenth Century: constitutional and democratic traditions in a European perspective*. Collected studies. Ed. Miklós Lojkó. Leiden : Brill, 2012, s. 113 – 119. <https://doi.org/10.1163/9789004224216>

⁷ FALLENBÜCHL, Zoltán. *Magyarország föispánjai. 1526 – 1848. Die Obergespanne Ungarns 1526 – 1848*. Budapest : Argumentum, 1994.

nili ho jeho úspešné bojové aktivity namierené proti maďarským honvédskeým jednotkám a gerilovým skupinám pôsobiacim na území Liptovskej, Zvolenskej a Spišskej župy, ale i jeho sebedomé a suverénne vystupovanie voči stoličným úradníkom a bývalej feudálnej vrchnosti.

Aj z tých málo faktov o životnej dráhe jednotlivca, ktorá sa rozprestiera takmer cez celé 19. storočie, naznačuje, že Matej Frniak predstavuje mimoriadne vhodný prípad na skúmanie procesov, ktoré v prostredí ľudových vrstiev zostávajú pre nedostatok výpovedných prameňov veľmi slabo prebádané. Jedným z nich je politizácia vidieckeho obyvateľstva, ktoré sa až do prijatia marcových zákonov nachádzalo v postavení neplnoprávných poddaných, zbavených občianskych práv i účasti na politickej moci. Osobitnú analytickú hodnotu nadobúda sledovaný prípad aj v kontexte prevažne evanjelického charakteru Horného Liptova, ktorý umožňuje skúmať vzájomné prepojenie konfesionalnej identity, regionálnych sociálnych väzieb a mechanizmov politickej socializácie miestneho obyvateľstva. Na príklade konkrétneho aktéra možno zároveň ukázať, ako sa v liptovskom prostredí utváralo napätie medzi tradičnými formami lojality a novými skupinovými identitami.

Staré a nové lojality

Medzi vidieckym obyvateľstvom mala najhlbšie prežívaný a zároveň hospodársky najzávažnejší charakter lojalita k zemepánovi, respektíve k feudálnemu panstvu. Od konca 18. storočia až do zániku poddanstva boli vzťahy medzi vrchnosťou a poddanými čoraz výraznejšie determinované snahou zemepánov maximalizovať hospodárske výnosy a rozširovať rozsah feudálnych povinností. Tento proces sa prejavil aj v prípade poddaných z Liptovskej Porúbky, ktorí už od 70. rokov 18. storočia opakovane predkladali sťažnosti kvôli porušovaniu urbárskych záväzkov, neoprávnenému zaberaniu ornej pôdy, lúk a pastvín či rozširovaniu vrchnostenských povinností nad rámec zaužívaného práva.

Pôvodne prevažne ekonomicky motivované konflikty nadobudli v priebehu 30. rokov 19. storočia, a zvlášť po prijatí marcových zákonov v roku 1848, nový charakter. Zásadná transformácia právnych vzťahov medzi bývalými zemepánmi a poddanými vytvorila priestor na reinterpretáciu primárne sociálnych sporov v politických a nacionálnych kategóriách. Konflikty, ktoré boli dovtedy artikulované predovšetkým prostredníctvom hospodárskych požiadaviek a obrany tradičných práv, sa postupne stávali súčasťou širšieho procesu politickej mobilizácie a formovania kolektívnych identít vidieckeho obyvateľstva.

V konfesionalne diferencovaných regiónoch, ku ktorým patrili aj Liptov, si konfesionalna príslušnosť aj po prijatí Tolerančného patentu uchovávala výraznú identitotvornú funkciu, formovanú každodennými kontaktmi, sociálnymi interakciami i konfliktnými situáciami. Konfesia pritom nepredstavovala iba náboženský rámec života miestnych komunít, ale zároveň významný sociálny, kultúrny a politický identifikačný faktor. Revolučné udalosti rokov 1848 – 1849 urýchlili proces politizácie obyvateľstva nielen prostredníctvom ekonomických a sociálnych požiadaviek, ale aj vplyvom intenzívnej konfesionalne podmienenej agitácie a protikatolíckej či protiluteránskej propagandy.⁸ Do verejného a poli-

⁸ ADAMČÍK, Tomáš. Hurban a katolícki kňazi v revolučnom dvojročí 1848/1849. In KODAJOVÁ, Daniela – MACHO, Peter a kol. *Jozef Miloslav Hurban. Osobnosť v spoločnosti a reflexii*. Bratislava : Veda, 2017, s. 71 – 87, tu s. 76 – 77; ŠOLTÉS, Peter. Slovenskí evanjelici a katolíci

tického priestoru prvýkrát vstupovali skupiny obyvateľstva, ktoré dovtedy stáli mimo priamej účasti na výkone moci a z právneho hľadiska boli vylúčené zo stoličných i snemových volieb.

Práve revolučná situácia vytvorila v Hornom Liptove podmienky, v ktorých sa tradičné lokálne a stavovské identity začali prepájať s konfesijnou a postupne aj nacionálnou identifikáciou. Politické postoje vidieckeho obyvateľstva sa tak neformovali výlučne na základe abstraktných ideových konceptov, ale predovšetkým prostredníctvom konkrétnych sociálnych konfliktov, cirkevného prostredia, osobných autorít a lokálnych mocenských konštelácií. V prevažne evanjelickom prostredí Horného Liptova zohrávali cirkevné inštitúcie, cirkevné školstvo a sieť národovecky orientovaných intelektuálov významnú mobilizačnú úlohu, keďže politické idey sprostredkovali jazykom zrozumiteľným širokým vrstvám vidieckeho obyvateľstva.

Cieľom tejto štúdie je identifikovať hlavné príčiny, motivácie a faktory, ktoré viedli k tomu, že sa obyvatelia jednej časti Liptova v priebehu revolúcie a prvých rokov neoabsolutizmu, výrazne odlišovali od väčšiny ostatných regiónov Slovenska mierou politickej angažovanosti, schopnosťou kolektívne vystupovať a presadzovať svoje záujmy. Kým veľká časť vidieckeho obyvateľstva zostávala aj po revolúcii prevažne pasívna, v Hornom Liptove sa vytvorilo prostredie, v ktorom sa sociálne konflikty, konfesijná identita a aktivity lokálnych autorít prepájajúce tradičnú lojalitu k panovníkovi s ideou národnej rovnoprávnosti spojili do mimoriadne intenzívneho procesu politickej mobilizácie.

Jedným z hlavných aktérov politickej socializácie nielen v rámci vlastnej lokálnej komunity, ale aj v širšom priestore Horného Liptova, bol Matej Frniak⁹, dlhoročný richtár Liptovskej Porúbky, obce s niečo vyše tisícovou obyvateľov. Narodil sa 15. novembra 1801 v Porúbke¹⁰ (maď. Kis Poruba), ako znel vtedajší úradný názov obce, a v rodisku aj 17. júla 1900 zomrel, čo potvrdzuje nekrológ uverejnený v *Národných novinách*.¹¹

Na jeho životnom príbehu možno analyzovať faktory, ktoré ovplyvňovali intenzitu politickej socializácie vidieckeho obyvateľstva v predmarcovom období, počas revolučných rokov 1848 – 1849 i v ére neoabsolutizmu. V úvodnej časti štúdie budú predstavené základné biografické údaje o Matejovi Frniakovi, jeho verejné aktivity, politické a vojenské podujatia, na ktorých sa zúčastnil alebo ich spoluutváral, ako aj úrady a hodnosti, ktoré zastával na prelome 40. a 50. rokov 19. storočia. Pozornosť sa sústreďuje aj na to, akým spôsobom jeho politickú dráhu formovalo špecifické sociálne, konfesijné a geografické prostredie Liptova, osobitne jeho východnej, hornatejšej a z konfesijného hľadiska prevažne evanjelickej časti – Horného Liptova.

Druhá, analytická časť sa zameriava na mechanizmy politickej socializácie a na faktory ovplyvňujúce intenzitu politickej mobilizácie miestneho obyvateľstva. Po-

na ceste k jednému národu. In MIKLOŠKO, František – ZAJAC, Peter (eds.) *Slovensko. Od kiaľ prichádzame. Kým sme. Kam kráčame*. Bratislava : Slovart, 2026, s. 175 – 176.

⁹ Podoba jeho priezviska nebola ustálená. V slovensky (česky), nemecky a maďarsky písaných prameňoch sa vyskytovala v tvaroch *Matej/Mathias Frniak/Frnjak/Frňjak/Frnyak*.

¹⁰ PETRÁŠ, Milan. Matej Frniak a revolučné pohyby v polovici 19. storočia v Liptove. In *Slovenská archivistika*, s. 155. Štátny archív Bytča (ďalej ŠA BY), Matrika narodených ev. a v. cirkvi v Liptovskom Jáne, zv. 1. 1801, s. 53.

¹¹ *Národné noviny*, 21. júla 1900, roč. 31, č. 84. Správa v Chýrniku uvádza, že „verný rodolúb zomrel v 96 roku požeňnaného života“.

zornosť sa sústreďuje najmä na sociálne konflikty prebiehajúce na osiach obec – zemepán a lokálne authority – úradnícke elity, ako aj na dôsledky revolučných udalostí rokov 1848 – 1849 a širší proces rozpadu tradičných feudálnych vzťahov.

V nábožensky rozdelenom prostredí Liptova paralelne pôsobili aj konfesijné podmienené reakcie na pokusy o politizáciu vidieckeho obyvateľstva, z ktorých vyplývali nové napätia, animozity a konflikty. Túto regionálnu odlišnosť reflektovali aj zmeny územnosprávneho členenia Liptovskej župy. V rokoch 1849 – 1854 bola východná časť Liptova v rámci dočasného správneho provizória administratívne spravovaná služnovským úradom, od februára 1850 okresnou expositúrou v Hybiach. Od roku 1854 až do roku 1922 túto správnu funkciu prevzal okresný služnovský úrad v Liptovskom Hrádku.¹²

Kraj buričov a zbojníkov

O Liptove sa už od 18. storočia tradovalo, že patril k najnepokojnejším regiónom Uhorska a k oblastiam s výraznou tradíciou odporu voči vrchnostenským i štátnym autoritám. Na formovaní tejto povesti sa nepochybne podieľala aj pretrvávajúca zbojnícka tradícia, predovšetkým jánošíkovský mýtus, zakorenený v kolektívnej pamäti podhorského obyvateľstva.¹³ Ešte významnejšiu úlohu však zohrávali dlhodobé kumulované sociálne napätia, konfesijné konflikty a osobitý vzťah miestneho obyvateľstva k vrchnostenským i štátnym autoritám. V revolučných rokoch 1848 – 1849 sa tieto faktory navzájom prelínali a nadobúdali nový politický význam, keďže hospodárske a majetkové spory, obrana obecných výsad a práv, ako i konfesijné antagonizmy sa stávali súčasťou širšieho procesu politickej mobilizácie. Práve v tomto kontexte možno vysvetliť, prečo sa povest Liptova ako „nepokojného“ regiónu v polovici 19. storočia nespájala iba s archaickými formami odporu, ale aj s novými prejavmi kolektívnej politickej aktivity.

Miera neistoty a násilia v podhorskom regióne bola i po porážke revolúcie natoľko výrazná, že prešporské dištriktuálne komando považovalo za potrebné vyhlásiť 7. júna 1850 na území Liptovskej župy stanné právo. Dôvodom bol pretrvávajúci výskyt zbojníkov, lúpežných vražd, ozbrojených lúpeží i podpaľačstva, ktoré úrady interpretovali ako vážne ohrozenie verejného poriadku a bezpečnosti.¹⁴ Situácia sa neupokojila ani v nasledujúcich rokoch a hrozba násilných trestných činov a podpaľačstva naďalej pretrvávala. Vojské a civilné orgány Prešporského dištriktu na podnet predsedu stanného súdu a župného komisára 5. mája 1853 súhlasili s potrebou opätovného publikovania stanného práva platného už takmer tri roky. Až koncom júna 1853 konštatovali župné úrady upokojenie pomerov a 29. júna boli žandárske jednotky dislokované v Liptove preve-

¹² SLIVKA, Koloman – HRBEK, Róbert – BOROŠ, Matej. *Dejiny Horného Liptova*. Liptovský Mikuláš : Národopisné múzeum v Liptovskom Hrádku, 1969, s. 217. Do jeho pôsobnosti patrili Dovalovo, Hybe, Jamník, Kráľova Lehota, Liptovský Hrádok, Liptovská Kokava, Liptovská Porúbka, Liptovská Teplička, Liptovský Peter, Malužiná, Nižná Boca, Podtureň, Pribylina, Štrba, Vavrišovo, Važec, Východná a Vyšná Boca. Okrem historicko-administratívneho ohraničenia Horného Liptova sa historiografiou používajú i iné vymedzenia, kultúrno-sociálne, etnografické, cirkevné, v závislosti od kontextu.

¹³ MELICHERČÍK, Andrej. *Jánošíkovská tradícia na Slovensku*. Bratislava : Nakladateľstvo SAV, 1952; RAČKO, Peter. Zbojníctvo v slovenskej umeleckej literatúre 18. – 19. storočia. In NEMEC Miroslav – VÍTEK Peter (eds.) *Zbojníctvo na Slovensku*. Krakov : Spolok Slovákov v Poľsku, 2014, s. 113 – 137.

¹⁴ *Wiener Zeitung*, 12. jún 1850, č. 139, s. 1792.

lené do Trenčianskej župy, keďže podľa oficiálnych správ už v regióne zavládol pokoj a poriadok a na udržiavanie bezpečnosti postačoval do budúcnosti menší počet poriadkových síl.

Ešte výraznejší vplyv na mentalitu miestnej spoločnosti a utváranie jej osobitej psychosociálnej charakteristiky však mala konfesijná identita. Správy a hlásenia zasielané štátnym a cirkevným autoritám osobitne upozorňovali na zanovitosť a nepoddajnosť hornoliptovských evanjelikov, ktorí boli v očiach dobových autorít vnímaní ako mimoriadne citliví na ohrozenie náboženských práv, lokálnej autonómie i obrany svojich majetkových práv a slobôd. Podľa správy jedného z policajných konfidentov z 20. rokov 19. storočia „...v celom Uhorsku nie sú nikde tak netolerantní luteráni, ako v Liptovskej stolici“.¹⁵

Liptov bol nábožensky rozdelený na dominantne katolícku západnú časť, strednú konfesijnálne zmiešanú časť a na prevažne evanjelický východ. Podľa schematizmu Spišského biskupstva z roku 1843 žilo na území stolice zhruba 44-tisíc katolíkov, 36-tisíc evanjelikov a 1 800 židov rozdelených do troch dekanátov. V Hornoliptovskom dekanáte evanjelici trojnásobne prevyšovali počet katolíkov (17 892 evanjelikov, 5 248 katolíkov, 202 židov).¹⁶ V prostredí Horného Liptova sa konfesijná príslušnosť postupne stávala nielen náboženským, ale aj sociálnym a politickým identifikačným rámcom, ktorý výrazne ovplyvňoval postoje a lojalitu miestneho obyvateľstva voči lokálnym autoritám i konkurenčným politickým a národným projektom.

Erárne majetky, komorské panstvá a celkovo podniky, v ktorých pôsobili štátom dosadení úradníci, boli v Uhorsku, ktorého politický a spoločenský vývoj kontrolovala stoličná šľachta, ojedinelým priestorom, kde štát dokázal presadiť moderný byrokratický systém. Úradnícky aparát podliehajúci eráru a komore bol oporou viedenskej vlády a panovníckeho dvora a pre obyvateľstvo okolitých obcí reprezentoval iný typ úradníckeho aparátu a nositeľa moci, než uhorské municípiá.¹⁷ V Liptovskom Hrádku, sídle komorského úradu Likavsko-hrádckého panstva, vykonávali dedičania z Porúbky, podobne ako mešťania z neďalekého mestiečka Hybe, strážnu službu na tamojšom zámku. Hoci sa proti povinnosti držať stráž na zámku v Liptovskom Hrádku z času na čas sporili¹⁸ a odmietali ju vykonávať, táto skúsenosť pre nich predstavovala dôležitý zdroj praktických zručností, ktoré dokázali zužitkovať počas revolúcie pri organizácii domobrany proti honvédskym jednotkám a gerilovým oddielom. Disciplína, skúsenosti s narábaním so zbraňami a z toho vyplývajúce sebavedomie pomáhajú vysvetliť, prečo sa v Porúbke, obci s niečo vyše tisícovou obyvateľov, našlo až 82 mužov ochotných vstúpiť do slovenských dobrovoľníckych oddielov. V bitke pri Muráni 26. februára 1849 patrili medzi tých, ktorí sa napriek nepriaznivému priebehu boja nerozutekali, čo sa odrazilo aj na ich stratách: štyria padli a ďalších osemnásť bolo ranených alebo zajatých. V máji toho istého roku dokázali hornolip-

¹⁵ Allgemeines Verwaltungsarchiv, Wien (AVA), Ministerium des Innern 2. Sektion, (1793 – 1848), Zl. 3666/1826 (Intoleranz der Lutheraner in Zsar im Liptauer Comitatz).

¹⁶ *Schematismus venerabilis cleri almae dioecesis Scepusiensis pro anno a Christo nato 1843*. Leutschoviae : typis Joannis Werthmüller, 1843, s. 102.

¹⁷ ŠOLTÉS, Peter. Rakúsky byrokratizmus verus uhorské municípiá. In KOVÁČ, Dušan a kol. *Slovensko dejiny v dejinách Európy. Vybrané kapitoly*. Bratislava : VEDA, 2015, s. 333.

¹⁸ Štátny archív Bytča, pobočka Liptovský Mikuláš (ďalej ŠABY, pob. LM), f. mestiečko Hybe 1265 – 1870, Fascikel IX, 1801 – 1830, K14.

tovní dobrovoľníci za pomoci obyvateľov dedín v okolí Liptovského Hrádku na niekoľko dní udržať túto časť Liptova a zároveň kryť ústup cisárskych vojsk.¹⁹

Petície, prosbopisy, sťažnosti poddaných boli tradičnými, predmodernými formami protestu roľníckych vrstiev. Sťažnosti na protiprávne vymáhané dávky a robotné povinnosti, zaberanie lúk, pastvín a kopaníc, adresované písomne alebo formou osobnej audiencie na panovníckom dvore, využívali už od 18. storočia ako legitímnu formu odporu voči vrchnostenskému tlaku k maximalizácii výnosov poddaní po celom Uhorsku. Častejšie však po nej siahali obyvatelia tých oblastí, ktoré sa v prípade neochoty lokálnych elít (kňazi, učitelia, mestskí úradníci) mohli oprieť o pomoc úradníckeho aparátu erárných podnikov. To bol prípad obcí v okolí Liptovského Hrádku (Prosiek, Východná, Pribylina, Závažná Poruba), ktoré už od poslednej tretiny 18. storočia adresovali sťažnosti panovníkovi alebo vyslaným kráľovským komisárom.²⁰ Pravdepodobnosť priaznivej odpovede zo strany stoličných úradov bola v Liptove, previazanom hustou sieťou nepolitických a klientelistických sietí, veľmi malá.

Počas revolučných rokov 1848 – 1849 sa z pôvodne lokálnych a regionálnych iniciatív postupne stávali masové petičné hnutia, ktoré sa pod vplyvom slovenských národných aktivistov usilovali prepojiť sociálnu nespokojnosť s riešením poddanskej otázky s jazykovými požiadavkami a širším politickým programom.²¹ Obrana hospodárskych a majetkových záujmov sa tak začala prepájať s požiadavkami národnej emancipácie a administratívnej reorganizácie Uhorska.

Liptov patril medzi najagilnejšie regióny, kde sa organizovali petície adresované panovníkovi, podporujúce myšlienku vyčlenenia slovenských stolíc z uhorského správneho rámca a požadujúce garantovanie národnej rovnoprávnosti. V priebehu rokov 1849 až 1853 odišlo z Horného Liptova do Viedne a Olomouca niekoľko deputácií, ktoré sa usilovali upozorniť cisársky dvor na porušovanie marcových zákonov, spory okolo pozemkových a urbárskych otázok, ako aj na národnostné a konfesijné konflikty v regióne. Tieto vyslanectvá pritom nepredstavovali iba tradičný prostriedok komunikácie s panovníkom, ale zároveň významný nástroj politickej mobilizácie miestneho obyvateľstva. Účasť zástupcov dedín a mestečiek na deputáciách do cisárskeho sídla posilňovala pocit kolektívnej identity, legitimizovala politické požiadavky a rozširovala vedomie o možnostiach aktívneho zasahovania do verejného života. Práve ich výrazný mobilizačný potenciál viedol napokon viedenskú vládu k tomu, že od novembra 1849 začala organizovanie petícií a politických deputácií postupne obmedzovať. Po reforme súdneho systému, vzniku súdnych sedrií a dištriktuálnych súdov boli nahradené obvyklým spôsobom riešenia súdnych právnych sporov.

Porúbka

Obec Porúbka bola majetkom rodiny Szent-Iványi a jej chotár hraničil s erárnym panstvom Liptovský Hrádok. Toto susedstvo viedlo k viacerým sporom, vyvola-

¹⁹ RAPANT, Daniel. *Slovenské povstanie roku 1848-49. Dejiny a dokumenty*. IV. 1. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1963, s. 36 – 37.

²⁰ HORVÁTH, Pavol. *Listy poddaných z rokov 1538 – 1848*. Bratislava : Vydavateľstvo slovenskej akadémie vied, 1955, s. 162 – 164, 220 – 222.

²¹ Podobné tendencie v českom a moravskom prostredí pozri: RADIMSKÝ, Jiří – WURMOVÁ, Milada. *Petice moravského lidu k sněmu roku 1848*. Brno: Archivní správa ministerstva vnitra, 1956.

ným úpravami koryta Váhu pre potreby vodnej pily pri soľnom sklade v Hrádku. Ešte komplikovanejšie boli vzťahy so zemepanskou vrchnosťou. Už od 30. rokov 18. storočia boli zo strany zemepanského rodu Szent-Iványi obmedzované staré majetkové práva poddaných. Dovtedy slobodne užívané hole a pasienky nemohli využívať bezplatne, ale museli za to platiť. V roku 1768 im zemepáni zakázali ťažiť v komposesorátnych lesoch drevo a obchodovať s ním. Pôdu získanú kľčovaním lesa a využívanú ako kopanice panstvo zaberalo pre svoj úžitok, bránilo v jej užívaní alebo si za to vyžadovalo platenie nájmu. Ďalšiu ujmu dedičanom a obecnej pokladni priniesla strata práva variť pivo a pálenku. Zvýšenie robotných povinností, povinné príspevky na opravy mlynov a bezplatná robota okolo kaštieľov ich vyprovokovala k akcii. Keďže stoličný súd mali pod kontrolou Szent-Iványiovcí, po predchádzajúcich neúspešných sťažnostiach sa obrátili v roku 1770 priamo na panovníčku Máriu Teréziu.²² Spor sa napokon vyriešil vydaním Tereziánskeho urbára, ktorý taxatívne vymedzil povinnosti voči zemepánom.²³ Keďže už v čase tereziánskej regulácie bolo 63 poddanských rodín rozdelených medzi dvadsiaticich príslušníkov rodu Szent-Iványi a päť rodín vlastnila Rosália Okolicsányi, chudobnejúci zemanovia zo Svätého Jána sa i v nasledujúcom období usilovali maximalizovať výnosy poddanských usadlostí, z pôdy, pasienkov a najmä lesov.

Ťažba dreva v komposesorátnych lesoch bola vzhľadom na podhorskú polohu obce a z toho vyplývajúce klimatické a pôdne podmienky dôležitým doplnkovým zdrojom obživy. V prípade niektorých rodín to dokonca bolo ich hlavným živobytím, nezriedka vykonávaným poza chrbát zemepanských úradníkov, bez odvedenia predpísanej taxy. Bežnou praxou bolo, že cez zimu chlapi odšli v hore pár desiatok smrekov a na jar ich plŕami splavili a predali.²⁴ Ich nezákonné konanie bolo, ak ich pristihli alebo niekto udal, častým predmetom panských súdov konaných priamo v obci.

Obec bola od reformácie prevažne evanjelickou obcou. Katolíci predstavovali po celé 19. storočie výraznú menšinu. Niekedy v 20. rokoch sa v Porúbke usadili i jedna či dve židovské rodiny. Do polovice 19. storočia sa počet obyvateľov pohyboval v rozmedzí od 1030 do 1100, v roku 1843 mala obec 1 010 evanjelických, 20 katolíckych a štyroch židovských obyvateľov.²⁵

Evanjelický zbor v Porúbke patrilo do farnosti Liptovský Svätý Ján, obnovenej dva roky po Tolerančnom patente, v roku 1783. Veriaci sa stretávali v drevenej modlitebni, postavenej na prelome 18. a 19. storočia. Od tolerančných čias bola v Porúbke legálna evanjelická škola, no už aj predtým v obci s vedomím zemepánov pôsobili tajní učitelia. Prvým učiteľom po úradnom zriadení školy bol Ondrej Cupra, za jeho pôsobenia (1784 – 1809) bola postavená drevená škola. Učiteľ Michal Húska, vykonávajúci i náboženskú funkciu levitu, pôsobil v obci už od roku 1804. Húska pochádzal z ďalšieho regiónu so silným zastúpe-

²² ZIMÁNIOVÁ, Tatiana – ADAMEC Norbert – BALKOVÁ, Elena. *Liptovská Porúbka*. Košice : AVE, 2007, s. 33.

²³ ŠA BY, fond (ďalej f.) Liptovská župa 1(ďalej LŽ), urbárske III, 1 – 13, r. 1771, kart. č. 647 [on-line]. Digitalizovaný Tereziánsky urbár Porúbky je dostupný na stránke <<https://archives.hungaricana.hu/en/urberi/view/lipto-porubka/>> [13.02.2026]

²⁴ ZIMÁNIOVÁ, *Liptovská Porúbka*, s. 36.

²⁵ *Schematismus venerabilis cleri almae dioecesis Scepusiensis pro anno a Christo nato 1843*. Leutschoviae : typis Joannis Werthmüller, 1843, s. 77.

ním evanjelického obyvateľstva, z priemyselne a remeselne vyspelého Gemera. Postavenie učiteľa muselo byť rešpektované tak veriacimi, ako i zemepánmi, keďže dokázal obe strany presvedčiť, aby namiesto drevenej budovy školy dali postaviť novú kamennú, s dvomi miestnosťami pre učiteľa a s jednou triedou. Húska sa v roku 1824 podieľal na založení sirotsko-vdovského fondu na podporu detí a manželiek učiteľov. V evanjelickej škole sa konali tajné porady o postupe proti prechmatom župných úradov a vlastníkov pôdy; jedna z nich, na ktorej sa zúčastnil aj Matej Frniak, bude podrobnejšie analyzovaná v ďalšej časti štúdie. Vo februári 1859 dostal Húska od cisára Františka Jozefa strieborný kríž s korunou za „*chválečné chování a více než 50-leté prospěšné působení ve škole*“.²⁶ Dopisovateľ Slovenských novín pri správe o slávnostnom odovzdaní vyznamenania z rúk c. k. slúžneho pripomenul, že je to už druhé vyznamenanie, ktoré panovník prepožičal obyvateľovi tejto obce, keďže päť rokov predtým ho dostal i 53-ročný richtár, Matej Frniak. „*Tak tedy už máme v Porubce dvau, záslužným křížem vyznačených mužů; druhý jest, jako z těchto listů známo, statečný náš M. Frnjak, jenž také spomenuté slavnosti byl přítomen a zvláště jadrnau zdravíci na slávu Jeho Velič. Císaře pána pronesl.*“²⁷

Zásluhou aktívneho učiteľa už od 20. rokov 19. storočia väčšina miestnych evanjelických detí „vysedela“ v školských laviciach predpísaných päť rokov a vedela čítať a písať. Svedčia o tom i úradné listiny, sťažnosti, potvrdenia pre c. k. armádu či iné úradné vrchnosti, ktoré vlastnoručne podpisovali zástupcovia obecnej samosprávy. Na rozdiel od iných regiónov, kde sa bežne signovalo „krížikom“, v Porúbke sa už v polovici 19. storočia richtár, podrichtár, prísažní a členovia obecného výboru vedeli vlastnoručne podpísať.

Matej Frniak

V čase, keď sa Matej Frniak na začiatku 19. storočia v Porúbke narodil, patrila jeho rodina k popredným rodinám v obci. Vyučil sa kušníerskemu remeslu a po absolvovaní vandrovky slúžil desať rokov v armáde. Túto skutočnosť dokladá jeho vlastnoručne napísaný list adresovaný Jozefovi Miloslavovi Hurbanovi, datovaný 6. marca 1849.²⁸ List bude podrobnejšie analyzovaný v ďalšej časti štúdie; na tomto mieste je však potrebné zdôrazniť, že po odslúžení desiatich rokov v armáde jeho veličenstva sa Frniak vrátil do rodnej obce. Jeho dvaja bratia mu následne odmietli vydať podiel na otcovskom majetku, čo vyústilo do súdneho sporu. Liptovská sedria ponechávala jeho právnu vec nevyriešenú viac než dvanásť rokov.

Po návrate do Porúbky si zriadil vlastnú remeselnú dielňu, spracovanie kože však zakrátko nahradil výnosnejším obchodovaním s drevom. Postupne sa vypracoval medzi najmajetnejších a najrešpektovanejších gazdov v obci i jej okolí. Takto nadobudnuté hospodárske postavenie a spoločenská autorita prispeli k jeho zvoleniu za richtára, ktorým bol v rokoch 1836 – 1848. Do richtárskeho úradu sa opätovne vrátil v rokoch 1851 – 1859, teda už v pokročilejšom veku.

Hneď na začiatku svojho pôsobenia v richtárskom úrade sa Matej Frniak dostal do konfliktu so zemepanskou vrchnosťou. Podľa vyšetrovania iniciovaného v roku 1838 mali obyvatelia Liptovskej Porúbky už v roku 1836 pod Frniakovým

²⁶ Slovenské noviny, 15. 2. 1859, č. 22, s. 77.

²⁷ Slovenské noviny, 21. 5. 1859, č. 60, s. 238.

²⁸ Slovenská národná knižnica, Literárny archív (ďalej SNK, LA), sign. M 23 V 84.

vedením prostredníctvom letákov zvolávať zástupcov okolitých obcí na spoločnú poradu, ktorej cieľom bolo spísanie sťažností proti zemepanským rodinám Szent-Iványiovcov a Pongráczovcov. Poddaní ich obviňovali z nedodržovania zákoných článkov prijatých na uhorskom sneme v rokoch 1832 – 1836 a z porušovania ich práv.²⁹ Napriek vyšetrovaniu a tlaku zo strany zemepánov a stoličných úradov sa Frniakovi podarilo udržať v richtárskom úrade až do revolučných udalostí, čo svedčí o jeho autorite v miestnej komunite.

Už pred revolúciou pravdepodobne udržiaval kontakty s národoveckou komunitou v Liptovskom Mikuláši, najmä s kníhtlačiarom Gašparom Fejérpatakym a evanjelickým farárom Michalom Miloslavom Hodžom. Tieto väzby sa naplno prejavili po vytlačení maďarskej revolučnej armády z Liptova a po zosadení župného magistrátu vedeného vládny komisárom a neskôr županom Eugenom Szent-Iványim. Major cisárskej armády Henrik Trenck vymenoval 6. februára 1849 nový Kráľovský provizórny vládny výbor Liptovskej župy (Königliches provisorisches Regierungskomitee des Liptauer Comitats), ktorý slovenské národovecké prostredie označovalo ako Kráľovskú národnú radu Liptovskej stolice. Na jeho čelo bol postavený Pavol Szent-Iványi (1809 – 1850) vo funkcii prezidenta (župana), zatiaľ čo úrad námestného prezidenta (podžupana) obsadil Marek Pongrácz (1822 – 1909), autor v úvode spomínanej veselohry. Liptovská župa bola rozdelená do štyroch okresov (okolí), pomenovaných podľa svetových strán. Miesta okresných slúžnych (hlavných slúžnych) obsadili panovníkovi lojálni príslušníci liptovskej šľachty – Farkas Palugay, Rudolf Thuranszky, Mihál Rády a vo východnom okrese Ďorď Luby (1791 – 1853). Významným zásahom do dovtedajšej sociálnej štruktúry župnej administratívy bolo menovanie nešľachticov do nižších stoličných funkcií. Požiadavky na ich zastúpenie v novoutváraných župných výboroch zaznievali už na jar 1848, v čase vyhlasovania marcových konštitučných zákonov. Spoločne sú doložené v Turci³⁰ a podľa všetkého sa objavili i v Liptove. Monopolné postavenie stoličnej šľachty zostalo na istý čas zachované najmä vďaka zákonným ustanoveniam, ktoré ponechávali v úradoch dovtedajších stoličných úradníkov. K výraznejšej zmene malo dôjsť až po vytvorení stáleho výboru, zloženého z väčšieho počtu zástupcov volených podľa zákonného článku XVI/1848, teda aj nešľachticov.³¹ Až takmer po roku od marcových zákonov úrady pomocných slúžnodvorských, sirotských otcov a pomocného pokladníka obsadili katolícki a evanjelickí kňazi (Andrej Danko, Ján Švarc, Juraj Matuška), mešťania a predstavitelia lokálnych komunít (Jozef Kern, Kašpar Baligovič, Jozef Falke či Daniel Kusý).³² Vo východnom okrese bol spolu s Ľudovítom Kleinom do funkcie pomocného slúžnodvorského menovaný aj Matej Frniak. Tento krok predstavoval významný precedens, keďže po prvý raz zasadol medzi liptovských stoličných úradníkov bývalý poddaný. K narušeniu dovtedajšieho monopolu šľachty na výkon stoličných úradov tak nedošlo priamo v dôsledku marcových zákonov

²⁹ CHURÝ, Slavko. Pohľad na trestné písomnosti Liptovskej stolice z rokov 1703 – 1848. In *Slovenská archivistika*, 1982, roč. 17, č. 1, s. 126.

³⁰ DEMMEL, József. Utváranie miestnych mocenských centier a slovensko-maďarské vzťahy v roku 1848. Pripad Turčianskej stolice. In *Forum Historiae*, 2018, roč. 12, č. 1, s. 37. <https://doi.org/10.31577/forhist.2018.12.1.3>

³¹ PAJKOSSY, Gábor. *Magyarország története a 19. században. Szöveggyűjtemény*. Budapest : Osiris, 2006, s. 241 – 243.

³² RAPANT, Daniel. *Slovenské povstanie roku 1848-49. Dejiny a dokumenty*. III. 3. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1958. Dokument 851, b, s. 12 – 13.

či revolučných pohybov, ale až po porážke revolúcie, v procese formovania nového úradníckeho aparátu.³³

Frniakovo menovanie nebolo len administratívnym aktom, ale aj symbolickým potvrdením rastúcej politickej váhy lokálnych autorít, ktoré si dokázali získať podporu miestneho obyvateľstva i dôveru predstaviteľov nového režimu. V podmienkach revolučného a porevolučného obdobia sa lojalita voči panovníkovi stala jedným z rozhodujúcich kritérií politickej legitimacy. Občianske zrovnoprávnenie a sociálna emancipácia umožnili sformovanie novej vrstvy politických aktérov, ktorí už nevystupovali iba ako reprezentanti lokálnych komunít, ale čoraz výraznejšie aj ako sprostredkovatelia širších politických a národných programov.

Zmeny na lokálnej mocenskej úrovni sa obyvatelia Liptova, podobne ako i v iných stolicích, kde úradovali dočasné kráľovské spravujúce rady (Turiec, Zvolen, Orava), snažili využiť na vyriešenie majetkových sporov a krívd, ktoré bývalí stoliční úradníci ignorovali alebo vedome zo zisťných dôvodov sabotovali.³⁴ Aj pre Frniaka nastala vhodná doba vyriešiť vlečúci sa spor s bratmi o dedičský podiel po rodičoch, o vydanie ktorého už viac ráz márne žiadal Karola Lehockého. Ten z pozície slúžneho a podžupana opakovane jeho žiadosť zamietol. Aby posilnil svoju pozíciu, adresoval 6. marca 1849 list Jozefovi Miloslavovi Hurbanovi, ktorý z Prešova cestoval na deputáciu k panovníkovi do Olomouca. List objasňuje nielen okolnosti, za ktorých o synovský podiel prišiel, ale aj dôvody, pre ktoré sa mu nedarilo domôcť spravodlivosti. „...nič menej však nikdi som nebou vislíšani preto jedine, že som nebou vstave tak dari dávat ako odporna stránka, pritom som ako moj obšit³⁵ svedčí Jeho Jasnosti desat rokou vislužiu, domou však príduc tak hanebne odmeneni bol: protož sa utekám k Vám kludu obecného ochrancovi, abiste mi po tak dlhom súžení cestu ukazali ktorou bi som mohol prist kmojm, nebo jedine od Vas a skrze Vás můžem toto obdržat.“³⁶

Už 16. februára adresoval Matej Frniak „županovi“ Pavlovi Szent-Iványimu sťažnosť, v ktorej poukazoval na násilnosti maďarských gerilových oddielov a na škody, ktoré mu povstalci spôsobili. Szent-Iványi následne nariadil okresnému komisárovi v Liptovskom Mikuláši, aby celú záležitosť vyšetril a predložil podrobnú správu. Nepriateľstvo „košútovskej“ strany vyvolal slúžnodvorský Frniak najmä úspešnou agitáciou a náborom dobrovoľníkov. Po príchode cisárskeho vojska na Liptov 8. februára 1849 sa z nových dobrovoľníkov podarilo vytvoriť štyri kompletne stotiny. Ich zloženie výrazne ovplyvnilo, citujúc Daniela Rapanta, „vierovyznanské rozpoltenie a nevraživosť“ panujúce na Liptove, takže ju tvorili zväčša evanjelici.³⁷ Z Porúbky sa rozhodlo bojovať „za cisára a národ“ až 82 mu-

³³ Podobný vývoj je doložený aj v ďalších župách s prevažne slovenským obyvateľstvom. Bližšie pozri: ŠOLTÉS, Peter. Prvé slovenské elity? Slovenskí úradníci v prvých dvoch rokoch neoabsolutizmu. In HUDEK, Adam – ŠOLTÉS, Peter (eds.) *Elity a kontraelity na Slovensku v 19. a 20. storočí. Kontinuity a diskontinuity*. Bratislava: VEDA, 2019, s. 282 – 333.

³⁴ RAPANT, Daniel. *Slovenské povstanie roku 1848-49. Dejiny a dokumenty*. III. 1. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1956, s. 338.

³⁵ Obšit, z nemeckého Abschiedsbrief, prepúšťací list po ukončení vojenskej služby.

³⁶ SNK, LA, sign. M 23 V 84. Na ľavom margu je zástupcami obce potvrdená vierohodnosť žiadosti: „Prosba zjados tohoto Matega Frnjak uznawame zaslužno. Jano Mesgar richtar, Mateg Chomo Vice Richtar.“ Ich pismo je veľmi kostrbaté a v porovnaní s uhladeným rukopisom žiadosti napísanej a signovanej Matejom Frniakom nevypísané.

³⁷ RAPANT, *Slovenské povstanie 1848-49, III. 1. s. 241.*

žov. Aj tento údaj naznačuje výrazný Frniakov vplyv v miestnom prostredí. Ich prvé bojové skúsenosti však boli tragické. V bitke pri Muráni 26. februára 1849 štyria padli a 18 dobrovoľníkov bolo zajatých a ranených.³⁸ Frniak sa v neskoršom období veľmi angažoval v prospech vdov a sirot tak u župnej vrchnosti, ako i u uhorskej civilnej a vojenskej správy. Ešte pred osudnou bitkou dostal Frniak, ako veliteľ hornoliptovských dobrovoľníckych oddielov, za úlohu brániť Liptov pred výpadmi revolučných gerilových vojsk. Využil pri tom svoje vojenské skúsenosti a dokonca zaútočil na oddiely vedené zosadeným komisárom Eugenom Szent-Iványim. Ten sa mu za to pomstil dvojnásobným vyplienením domu a na jeho polapenie vypísal peňažnú odmenu 200 zlatých.³⁹

Zrejme aj to predstavovalo jeden z dôvodov, pre ktoré bol Matej Frniak prizvaný k účasti na deputácii k panovníkovi, ktorá predložila prosbopis s požiadavkou vyčlenenia slovenských žúp z Uhorska a vytvorenie Slovenského veľkodieľstva.⁴⁰ Frniak patrilo do širšieho, zhruba 30-členného okruhu vyslanectva. Dňa 20. marca 1849 predstúpilo pred mladého cisára Františka Jozefa, v tom čase sídliaceho v Olomouci, dvanásť vybraných zástupcov slovenského politického tábora, medzi nimi Jozef Kozáček, Ľudovít Štúr, Jozef Miloslav Hurban, Karol Kuzmány, František Zach a ďalší. Frniak síce medzi nimi nefiguroval, no už samotná účasť na deputácii bola potvrdením jeho pozície v rámci liptovskej komunity slovenských národovcov. Keď v auguste roku 1852 prechádzal cisár Uhorskom, počas jeho zastávky v Liptovskom Mikuláši boli medzi pozvanými na audienciu v župnom dome okrem úradníckeho aparátu a duchovenstva oboch konfesií i niektoré súkromné osoby.⁴¹ Dopisovateľ *Slovenských novín* z Liptova považoval za dôležité podotknúť, že medzi nimi boli „od wěrnosti k císařskému domu známí wězňowé: Frnjak, býwalý dobrowolník, a 80 roční Bolwanský, známý sedlák z Pribiliny. Oba byli před 3 roky při pamatné deputácii v Holomauci“.⁴²

V nasledujúcich mesiacoch sa revolúcia dostala do svojej záverečnej fázy. Hrozba ruskej intervencie priviedla revolučnú vládu k radikálnemu kroku. Dňa 14. apríla 1849 boli Habsburgovci v Debrecíne zosadení z uhorského trónu. Správa o detronizácii mala na pomery v Liptove mobilizačný účinok. Zápas medzi oboma táborami sa ďalej vyostril. V obavách pred príchodom uhorskej armády sa najaktívnejší procisárski stúpenci rozhodli 28. apríla 1849 opustiť svoje domovy.⁴³ Časť mešťanov a duchovných našla útočisko vo Viedni, ďalší odišli do Haliče, Sliezska a na Moravu, mnohí sa skrývali v okolitých horách a lesoch. Ich obavy sa čoskoro ukázali ako opodstatnené. Po obsadení Liptova honvédskymi jednotkami nasledovala vlna represálií namierených proti proviedensky orien-

³⁸ CHURÝ, Slavko. Písomnosti Liptovskej župy k obdobiu revolúcie 1848 – 1849. In *Slovenská archivistika*, 1977, roč. 12, č. 2, s. 106. Popis bitky pri Muráni pozri: RAPANT, *Slovenské povstanie 1848-49*, III. 1. s. 264 – 268.

³⁹ RAPANT, Daniel. *Slovenské povstanie, 1848 – 49. V. 1*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1967, s. 160.

⁴⁰ RAPANT, *Slovenské povstanie 1848 – 49*, III. 1. s. 241.

⁴¹ O priebehu cesty Františka Jozefa cez Liptov v roku 1852 pozri bližšie: Vetráková, Anna. Festivita ako súčasť dejín každodennosti? Slávnosť na príklade cesty panovníka Františka Jozefa I. po krajine. In BOJKOVÁ, Alžbeta (ed.). *Spoločnosť, kultúra a každodennosť v dejinách Slovenska*. Košice : UPJŠ, 2012, s. 289 – 292.

⁴² *Slovenské noviny*, 21. 8. 1852, roč. 4, č. 99, s. 395.

⁴³ Kronika liptovsko-sv.-mikulášska z rokoch 1848 – 1849. In *Slovenské pohľady*, 1894, roč. 14, sošit 7, s. 443 – 448, tu s. 447.

tovej honorácii a jej podporovateľom. Zadržané a uväznené boli desiatky osôb vrátane evanjelických i katolíckych duchovných, učiteľov, lekárov, mešťanov a ďalších predstaviteľov miestnych elít. Medzi prenasledovanými sa nachádzali Janko Kráľ, Gašpar Fejérpataky, Daniel Ferienčík či Jonáš Guoth. Práve Guoth, lekár z mestečka Hybe, v liste matke napísanom zo zajatia v Brezne 1. júla 1849 uvádzal, že v rámci vyšetrovania bola uväznená aj „rodina Frnjakova“.⁴⁴ Neskoršie vyšetrovanie ukázalo, že za zatknutím a odvlečením týchto osôb vojskami Artura Görgeya stáli Eugen a Adolf Szent-Iványiovci spolu s Karolom a Jánom Lehockými.⁴⁵ Atmosféru posledných týždňov revolučného režimu dokresľujú aj výhražné slová podžupana Karola Lehockého, ktorý sa pred hroziacim postupom cisárskych a ruských vojsk vyhrážal, že každý, kto bude vítať cisárske jednotky, skončí na šibenici a jeho dom bude vypálený.⁴⁶ Bolo zrejmé, že jedným z adresátov týchto vyhrážok bol aj Frniak.

Tieto hrozby však na Frniaka, ktorý sa v tom čase blížil k päťdesiatemu roku života, zjavne nezapôsobili. Uvedomoval si, že zápas s predstaviteľmi revolučnej moci nadobudol preňho existenčný rozmer. Spolu s účtovníkom solného úradu v Liptovskom Hrádku Karolom Pochobratzkým sa 6. mája 1849 postavil na čelo ozbrojeného odporu. Približne osemsto povstalcov dokázalo takmer týždeň brániť okolie Liptovského Hrádku, vrátane obcí Pribylina, Dovalovo, Vavrišovo, Liptovská Porúbka, Liptovský Peter a mestečka Hybe. V mene vernosti cisárskemu domu chránili nielen komorský, ale aj vlastný majetok pred rekviračnými zásahmi honvédskeho jednotiek a zároveň kryli ústup cisársko-kráľovskej armády pred útokmi maďarských gerilových oddielov.⁴⁷

V období od obsadenia Liptova maďarskou revolučnou armádou až po jej vytlačenie ruskými a cisárskymi vojskami sa Frniak ukrýval na území Zvolenskej župy. Jeho rodina bola v tom čase, podobne ako desiatky ďalších rodín panovníkovi lojálnych úradníkov, kňazov a učiteľov, vystavená vyšetrovaniu, šikanovaniu a väzneniu zo strany obnovennej župnej vrchnosti. Do Porúbky sa Frniak vrátil 24. júla 1849 spolu s ďalšími liptovskými utečencami, ktorí sa pred prenasledovaním skrývali v okolitých horách. Zakrátko bol opätovne poverený organizovaním dobrovoľníkov do domobrany. V neskoršom vyhlásení z 3. marca 1850, adresovanom veliteľstvu žandárstva v Liptovskom Mikuláši, potvrdil, že z poverenia Ľudovíta Palugyaya a Michala Miloslava Hodžu zostavil oddiel dobrovoľníkov s počtom približne 200 mužov. Frniak bol následne vymenovaný za veliteľa slovenskej národnej stráže na Liptove, poverenej ochranou pokladnice hrádockého panstva pred gerilovými oddielmi; podľa znenia rozkazu ju mala brániť, „*ak bude treba, do posledného muža*“.⁴⁸

V tom období sa začal v národoveckej komunite budovať obraz udatného a neobjacného dobrovoľníckeho veliteľa. Výrazný podiel na vytváraní obrazu hrdinského bojovníka za cisára a národ mali *Slovenské noviny* vychádzajúce od 10. júla 1849. Dňa 21. augusta 1849 uverejnili v rubrike Správy zo Slowenska list, datovaný

⁴⁴ KLEIN, Belo. „Zemianstvo Liptova a jeho slovenskosť. In *Slovenské pohľady*, 1924, roč. 40, č. 6 – 8, 1924, s. 401 – 446, tu s. 431.

⁴⁵ RAPANT, *Slovenské povstanie 1848 – 49, III.* 3. Dokument č. 1061, s. 469. Výpoveď Huga Kellnera.

⁴⁶ RAPANT, *Slovenské povstanie 1848 – 49, III.* 1. s. 238.

⁴⁷ SLIVKA – HRBEK – BOROS, *Dejiny Horného Liptova*, s. 209 – 210.

⁴⁸ ŠA BY, f. LŽ, Správne písomnosti, b. spisy, inv. č. 2062, rok 1849/1850, sign. 1196, folio 244.

9. augusta. „*Liptow náš od Spissa, Gemera a od Brezna ochraňuje p. Frňiak náš welectený spoluobčan w Porúbke, s dobrowolnými chlapmi svojimi. Tento muž bez hnewu a pomsty, od Maďarow ossarpaný, neunawenú činnosť wywinuje k obrane celej stolice, wdaka a sláwa mu za to. Takých mužow treba wiac do každej stolice na Slowensku; a bude hned po guerillách; pokoj máme čo chwila istý.*“⁴⁹

Onedlho, 1. septembra 1849, bol zaradený do vojenských jednotiek majora Lewartowského a povýšený na poručíka siedmej stotiny slovenských dobrovoľníkov pozostávajúcej z troch desiatnikov a sedemnástich vojakov.⁵⁰ Rozkazom bol opäť poverený strážiť pokladnice erárnych úradov v Liptovskom Hrádku. Slovenské noviny 21. septembra 1849 uverejnili list Eugena Špárnensisa z Brezna. Informuje o výzve zo strany dočasnej civilnej a vojenskej správy vytvárať národné stráže, ktorých úlohou bolo udržiavať poriadok a bezpečie. „...*má ona síce volačo z nebohej pohybnjej (mobilnej) gárdy uhorskej, ale i duch i cieľ vo všetkom je rozdielny. Má ona zvlášte teraz byt na pomoci dobrovoľníkom k potlačeníu maďarskej guerilly, ktorá sa ešte v horách potuluje.*“ A ďalej píše: „*Nassi Liptáci idú! – Asi 500 bystrej junače poslali nám hodnú nassi Liptáci na pomoc k pokoreniu nepriateľského Gemera! Najkrajssi to důkaz wernosti ku Cisárowi, a národu swojemu. Na zástawe, která po nad nich přewiewala, čítali sme „Sláwa Cisárovi; sláwa národnej rownopráwnosti!“ Sláwa Wám, drahý krajania Liptowský! – P.(án) Frňiak, hrdina Liptowský, už je v Brezne!*“

Aj počas výkonu tejto služby sa Frňiak dostával do konfliktu so zosadenou i novou župnou vrchnosťou. Gerilové oddiely, pred ktorými chránil Liptov a jeho okolie, viedli jeho starí protivníci Eugen Szent-Iványi a Karol Lehocký. Frňiak však dokázal odporovať aj najvyššiemu úradníkovi župy, komisárovi Pavlovi Szent-Iványimu. Odmietol splniť jeho nariadenie z 3. októbra 1849, ktorým mu prikazoval rozpustiť stráž v Liptovskom Hrádku, pričom argumentoval, že ako veliteľ dobrovoľníkov podlieha rozkazom svojho nadriadeného, majora Henrika Lewartowského.⁵¹ Túto strážnu úlohu vykonával až do 30. októbra 1849, keď bola domobranecká stráž rozpustená a nahradená regulárnym vojskom.⁵²

Provizórium

Politický kapitál získaný počas revolúcie Frňiak cieľavedome využíval na oslabovanie vplyvu liptovskej šľachty, ktorá i po porážke revolúcie presadzovala svoje hospodárske záujmy na úkor obcí a bývalých poddaných. Angažoval sa aj pri organizovaní deputácie obyvateľov Pribyliny, ktorú 5. marca 1850 prijal panovník. Vyslanectvo žiadalo prešetrenie krívd zo strany zemepanskej rodiny Pongráczovcov a výmenu vládneho komisára Liptovskej župy, Arnolda Pongrácza.⁵³ Ako hlavné dôvody uvádzali najmä marenie sociálnych opatrení v prospech roľníckeho obyvateľstva, ako aj šikanovanie a perzekúciu bývalých dobrovoľníkov. Deputácia z Liptova vzbudila pozornosť nielen *Slovenských novín* a *Pressburger Zeitung*, ktoré v rubrike *Správy zo Slovenska*, (Aus der Slowakei) prinášali správy z hornouhorských žúp, ale aj viedenského denníka *Die Presse*. Publikoval o deputácii samostatnú správu, v ktorej kritizoval pomery v Slovákmi obývaných oblas-

⁴⁹ Slovenské noviny, 21. 8. 1849, roč. 1, č. 13, s. 51. Zvýraznenie v originály.

⁵⁰ PETRÁŠ, *Matej Frňiak a revolučné pohyby*, s. 156 – 157.

⁵¹ RAPANT, *Slovenské povstanie, Letná výprava, IV. 1. s. 337, pozn. 1564.*

⁵² Slovenské noviny, 16. 11. 1849, roč. 1, č. 38, s. 151.

⁵³ RAPANT, *Slovenské povstanie, 1848-49. V. 1. s. 160.*

tiach. „Väčšina úradníckych miest vo všetkých kategóriách je obsadená prevažne Maďarmi, ktorí sú navyše z veľkej časti šľachtici nepriateľsky naladení voči ľudu a Slovanom a s protirakúskymi názormi. Stalo sa tak, že títo malí tyrani nielenže vedia potláčať a hanobiť každú slobodnejšiu a ľudovejšiu inštitúciu vlády, ba dokonca vládnu s bičom v ruke a prenasledujú a týrajú tým najúbohejším spôsobom tých žalostných, opustených a bezbranných Slovákov. Najväčšiemu prenasledovaniu sú však vystavení tí, ktorí ako dobrovoľníci bojovali v Lewartovského zbore proti maďarským povstalcem.“⁵⁴ Dobová tlač síce obsiahlo referovala, že panovník prisľúbil nápravu. Rozloženie síl a politické pomery nielen v Liptove, ale aj v ďalších stolicích výstižne dokresľuje poznámka uvedená v závere článku. „Panovník deputácii sľúbil, že v ich otčine čoskoro urobí poriadok a odstráni nepriateľov Slovákov. Deputácia chce dočkať výsledok svojho zákroku vo Viedni, bo sa bojí vrátiť sa skôr domov.“⁵⁵

Keďže očakávaná náprava neprichádzala, napätie medzi bývalými zemeľpánmi a poddanským obyvateľstvom v súvislosti s nevyriešenými urbárskymi otázkami sa ďalej prehľbovalo. Gašpar Fejérpataky a Matej Frniak preto zvolali do evanjelickej školy v Porúbke zhromaždenie zástupcov okolitých obcí, ktorého cieľom bolo prerokovať ďalší postup pri predkladaní sťažností na miestnych úradníkov a zároveň koordinovať spoločný postup obcí vo veci pretrvávajúcich urbárskych sporov. „Porúbska schôdza“ z 25. marca 1850, ako bola táto kauza neskôr označovaná v tlači, predstavovala jeden z najvýraznejších prejavov sociálnej a politickej mobilizácie hornoliptovského vidieka v prvých mesiacoch po porážke revolúcie. Jej význam posilnila aj medializácia na stránkach *Slovenských novín* a *Pressburger Zeitung*, ktoré reagovali nielen na samotné udalosti, ale aj na ich manipuláciu a účelovú kampaň vedenú takmer dva mesiace predovšetkým v denníku *Pesther Morgenblatt*. Cieľom tejto kampane bolo diskreditovať slovenskú národoveckú komunitu a časť liptovského úradníckeho aparátu obvineniami z nekompetentnosti, panslavizmu a komunizmu.

Z vyšetrovania, ktoré nariadil prešporský dištriktuálny komisár gróf Heinrich Attems a ktorého výsledky zverejnil 14. mája 1850 denník *Pressburger Zeitung*, vyplynulo, že išlo o dobre organizovanú a vopred pripravenú akciu, uskutočnenú v medziach platného zákonného rámca. Na zhromaždení vystúpil Ján Rezník prezývaný Hajó z Pribyliny, jeden z účastníkov viedenskej deputácie, ktorý na stretnutí s tajomníkom ministra Alexandra Bacha dostal poverenie, aby inštruoval obce o tom, ako postupovať pri predkladaní sťažností. Svoje ponosy mali spoločne za celú obec adresovať novo zriadenému dištriktuálnemu súdu v Trnave a až v prípade, že neuspeli, mali predstrieť svoju pravotu priamo panovníkovi.⁵⁶ Zúčastnení sa dohodli, že v stredu po Veľkej noci vyšle každá obec jedného zástupcu do Svätého Mikuláša, aby si zaobstaral pasy na cestu do Trnavy. Dištriktuálnemu súdu chceli predložiť spísané požiadavky: opustené urbárske usadlosti, ktoré boli kurializované, mali byť vrátené pôvodným užívateľom; regálne práva, šenky a mlyny sa mali rozdeliť; z kuriálnych lesov mali sediaci dostať deväť desiatín. Požadovali tiež slobodnú pastvu na holiach bez povinnosti odvádzať desiatok a prepustenie bývalých slovenských dobrovoľníkov násilne zverbovaných

⁵⁴ *Die Presse*, 12. 3. 1850, roč. 3, č. 61. Správu uverejnili už o tri dni skôr i noviny *Union*, 9. marec 1850, č. 126, s. 9. Pozri: RAPANT, *Slovenské povstanie 1848 – 49*, IV. 1. s. 374, pozn. 96.

⁵⁵ *Die Presse*, 12. 3. 1850, roč. 3, č. 61.

⁵⁶ RAPANT, *Slovenské povstanie 1848 – 49*, IV. 1. s. 503 – 504, pozn. 637 – 638.

do honvédskej armády. Miestny učiteľ Michal Húska po porade spísal zápisnicu, ktorej dodržiavanie účastníci potvrdili prisahou. Vyslanci sa v nej zaviazali, že budú v Trnave verne a svedomito zastupovať záujmy obcí, spravodlivo rozdeľia cestovné náklady a zachovávajú závery porady v tajnosti, aby bývalí zemeptani nemohli prekaziť ich zámery. Podľa zistení vyšetrovacej komisie sa zhromaždenia zúčastnili zástupcovia dvanástich obcí. Žiadna z nich nebola komorská ani katolícka a medzi tridsiatimi dvomi účastníkmi nebol ani jeden katolík.⁵⁷

Liptovská šľachta, ktorá sa v občianskej vojne postavila na protihabsburskú stranu, sa cítila ohrozená, no spoliehala sa na to, že hustá sieť nepotistických a klientelistických väzieb ju ochráni pred vážnejšími následkami. Najviac kompromitovanou osobou bol Eugen Szent-Iványi, komisár a hlavný župan uhorskej revolučnej vlády. Osobou, ktorá mohla jeho postavenie najvýraznejšie ohroziť, bol staronový richtár z Porúbky: muž, ktorého statok dal Szent-Iványi dvakrát vyrabovať, ktorého rodinu nechal uväzniť a na ktorého dolapenie vypísal vysokú peňažnú odmenu. Kroky, ktoré podnikol na jeho „neutralizáciu“, svedčia o tom, že podcenil nielen Frniaka, ale aj nový byrokratický aparát, ktorý v Uhorsku postupne preberal moc.

Najprv sa pokúsili Frniaka získať úplatkom. Anton Pavol Szent-Iványi, brat Eugena Szent-Iványiho, poveril istého Pavla Krchu, aby Frniaka presvedčil k svedectvu, podľa ktorého Eugen Szent-Iványi počas maďarskej revolučnej vlády nezastával funkciu kráľovského komisára. Krcho navštívil Frniaka 21. marca o jedenástej hodine večer, ten však naňho podľa výpovede rozhorčene nakričal a vyhodil ho z domu. Nasledujúci deň Frniaka osobne vyhľadal Anton Pavol Szent-Iványi, ktorý mu odovzdal zálohu vo výške 20 zlatých spolu s príslubom doplatenia ďalších 80 zlatých. Za protislužbu požadoval, ako uvádza Frniak vo svojom svedectve zaslanom okresnej expozitúre v Hybiach: „*abi sme ohled meli na jeho brata Eugena, a abi sme svedkov nehledali, že on proti mne zúrív, mna skrze Guerillu prenasledoval, k tomu abi sme nepovedali, že Comissarom Krajnskim bil...*“⁵⁸ Treba dodať, že expozitúru v Hybiach, predtým slúžnovský úrad, viedol Ludovít Klein, s ktorým krátko pôsobil ako slúžny a s ktorým ho spájali nielen rovnaké politické náhľady, ale i priateľstvo.

Podľa dopisovateľa *Slovenských novín*, ktorý o prípade písal s neskrývanou škodoradosťou, Frniak naložil s úplatkom spôsobom, ktorý musel liptovského šľachtica hlboko uraziť. K úplatku na očistenie košútovského komisára pridal ešte 1 zlatý a 36 grajciarov a celú sumu rozdelil na štyri časti. Presne po 5 zlatých a 24 grajciarov poslal na Haynavov ústav, na Jelačičov ústav, na Oravskú nemocnicu a štvrtú časť venoval „*pro wdowy a sirotky dobrowolníkův, padlých na Muráni*“.⁵⁹

Odpoveď prišla už o pár dní. Využili na to poradu v Porúbke, ktorá napriek snahe o utajenie bola vyzradená a jej hlavní aktéri Frniak, Fejerpataky a Hajó boli uväznení a prevezení do Prešporku pred vojenský súd. Vyšetrovaním sa zistilo, že za tým stál falošný krajinský policajný komisár Kurin a preukazoval sa poverením hlavného policajného komisára v Pešti. Kurin prišiel na Liptov s Eugenom Szent-Iványim a konal na jeho popud. Podžupanovi Ludovítovi Palugyayovi nahlásil, že nespokojní sediaci pripravujú sprisahanie. Podžupan privola

⁵⁷ *Pressburger Zeitung*, 14. 5. 1850, č. 113, s. 485 – 486.

⁵⁸ ŠA BY, Expozitúra slúžnovského úradu v Hybiach 1849 – 1854, A. Administratívne písomnosti, Spisy, 1850, krabica 2, fol. 86.

⁵⁹ *Slovenské noviny*, 11. 5. 1850, roč. 2, č. 55, s. 224.

žandarmeriu a Kurina poveril, aby prípad ako predseda deväťčlennej komisie vyšetril. Čoskoro však vyšlo najavo, že údajný policajný komisár je podvodník, ktorý spolu s Eugenom Szent-Iványim po okolí a cez noviny *Pesther Morgenblatt* po celej krajine rozšíril fámy o komunistickom a panslavistickom sprisahaní na Liptove, ktorého cieľom malo byť „*wykántření wssech majitelůw v Liptowě*“.⁶⁰

Po prešetroení Frniakovej pravoty bol na príkaz grófa Attensa po takmer mesiaci strávenom vo väzení 20. apríla 1849 prepustený na slobodu. Podobne ako pred ním Gašpar Fejérpataky bol zbavený všetkých obvinení.⁶¹ K oslobodeniu krivo obvinených výrazne prispela mediálna kampaň slovenských a provládnych novín (*Slovenské noviny*, *Pressburger Zeitung*, *Presse*, *Union*), ktoré postupne odhaľovali pozadie celej kauzy. Nešlo však o ojedinelý prípad, keď boli slovenskí aktivisti v porevolučnom období obviňovaní z „panslavizmu“, „rusizmu“ a „komunizmu“. Prípad porúbskeho richtára, veliteľa slovenských dobrovoľníkov a cisársko-kráľovskej liptovskej domobrany bol výnimočný najmä tým, že sa Frniak otvorene postavil najmocnejšiemu stoličnému úradníkovi a príslušníkovi rodu, ktorý bol ešte v marci predchádzajúceho roka aj jeho zemepánom. Tieto okolnosti len posilnili v národoveckom prostredí jeho budovaný kult.

Pri interpretácii časovej dynamiky celého prípadu je zároveň potrebné zohľadniť dobové komunikačné limity. V období pred zavedením telegrafického spojenia trvalo niekoľko dní, kým sa informácie z Liptova dostali do Prešporku alebo Pešti, ďalší čas bol potrebný na ich sprostredkovanie prostredníctvom tlače. Napríklad medzi odoslaním korešpondencie „Z Liptova“ a jej publikovaním v *Slovenských novinách* uplynul približne týždeň, pričom distribúcia novín do vzdialenejších regiónov si vyžadovala ďalšie dni. Tieto komunikačné obmedzenia limitovali nielen rýchlosť administratívnych zásahov, ale aj samotné vytváranie a recepciu politických káz.

V nasledujúcom období sa novému režimu podarilo stabilizovať pomery aj v nepokojnom prostredí hornouhorských žúp. Významnú úlohu pri tom zohralo budovanie siete žandárskych staníc, pravidelné inšpekcie vojenských a civilných komisárov a následná výmena kompromitovaných úradníkov. Súčasne pokračovali vojenské sudy vo vyšetrovaniach osôb podozrivých z účasti na revolučných udalostiach rokov 1848 – 1849. V tomto kontexte bol na konci júla 1850 zatknutý aj Eugen Szent-Iványi, voči ktorému bolo vznesených viacero obžalôb. Podľa *Pressburger Zeitung* bývalý košútovský komisár Liptovskej stolice počas revolúcie „*fanaticky prenasledoval stúpencov cisára*“ a prostredníctvom gerilových oddielov ich nechával zatýkať a odvádzať do väzenia. Paralelne prebiehalo aj zhromažďovanie žiadostí o odškodnenie osôb lojálnych cisárskej moci, ktoré počas insurekcie utrpeli škody. Keďže však jednotlivé nároky museli byť súdne doložené svedeckými výpoveďami, celý proces sa výrazne predlžoval a mnohé prípady zostali bez náhrady.⁶² Napriek všeobecnému očakávaniu prísneho trestu sa Eugen Szent-Iványi začiatkom novembra 1850 objavil na slobode, čo v stoli-ci vyvolalo značné pobúrenie.⁶³ Definitívny rozsudok bol zverejnený až 11. ok-

⁶⁰ *Slovenské noviny*, 27. 4. 1850, roč. 2, č. 49, s. 200. Pozri tiež: RAPANT, *Slovenské povstanie, 1848 – 49*, V. 1. s. 160.

⁶¹ *Slovenské noviny*, 9. 5. 1850, roč. 2, č. 54, s. 220 – 221.

⁶² *Pressburger Zeitung*, 1. 8. 1850, č. 178, s. 753.

⁶³ *Pressburger Zeitung*, 13. 11. 1850, č. 276, s. 1126.

tóbra 1851 vo *Wiener Zeitung*. Szent-Iványi bol odsúdený na šesťročné väzenie, konfiškáciu majetku a povinnosť nahradiť škody spôsobené počas revolúcie.⁶⁴

„...kdyby mnoho takových představených obce bylo, jako je nás známy Frňák, w Liptowě...“⁶⁵

V národoveckom diskurze sa aj v nasledujúcich rokoch formoval obraz Mateja Frniaka ako ideálneho vidieckeho richtára, ktorý spájal dynastickú lojalitu s národným uvedomením. Vernosť panovníkovi si zachoval aj po revolučných udalostiach a každú vhodnú príležitosť využíval na jej verejnú demonštráciu. Keď bol na cisára 18. februára 1853 spáchaný neúspešný atentát, ako prejav „dobroprajnosti a vernosti jeho Veličenstvu cisárovi pánovi“ a odsúdenie hrozného činu zorganizoval v mene ôsmich obcí Horného Liptova deputáciu do Viedne.⁶⁶ Nielen regionálna, ale i celoštátna tlač s obľubou prinášala správy o prejavoch vernosti ľudu celej ríše. O delegácii, ktorá v súvislosti so šťastným zachránením Apoštolskej Výsosti odcestovala z Liptovského kraja do Viedne, opäť informovali i noviny *Die Presse*. „Milostivé prijatie, ktoré im preukázala Jeho cisárska Výsosť arcivojvoda František Karol, tu zanechalo priaznivý dojem. Šiesteho dňa tohto mesiaca sa v Svätom Mikuláši pri tej istej príležitosti konali slávnostné ďakovné bohoslužby v katolíckom aj protestantskom kostole.“⁶⁷

Prejavy lojality adresoval Frniak nielen panovníkovi a jeho rodine, ale i najvyšším krajinským úradníkom. V archíve mesta Hybe sa dochoval *Prípis jeho Velkomožnej Milosti Cisársko kráľovskému Miestodržiteľskému radcovi, Pánu Simonovi Bossányi skrz obce Okolja Híbského*. Na prvom mieste je podpísaný „Matej Frňák, richtár Porubský“ a je oprávnené predpokladať, že bol i iniciátorom ďakovného listu.⁶⁸ Týmito manifestačnými prejavmi Frniak posilňoval nielen vlastné spoločenské postavenie, ale aj symbolický status obce a širšieho regiónu. Ocenenia vernosti panovníckeho domu sa dočkal pri príležitosti sobáša cisára Františka Jozefa I. s Alžbetou Bavorskou v roku 1854, keď mu bol prepožičaný strieborný záslužný kríž s korunkou. Zoznamy osôb, ktorým panovník prepožičal v roku 1849 založený rád, uverejnili všetky významné noviny ríše.

V dobovej tlači bol Frniak prezentovaný ako ideálny typ slovenského vidieckeho richtára – iniciatívny, racionálne konajúci a národne uvedomelý predstaviteľ lokálnej komunity. Najmä *Slovenské noviny* opakovane referovali o reformných opatreniach, ktoré zavádzal v Porúbke, pričom ich predstavovali ako príklad hodný nasledovania aj pre ďalšie slovenské obce. Pozornosť pritom nevenovali iba jeho verejnému a politickému vystupovaniu, ale aj jeho úsiliu o disciplinizáciu a kultiváciu vidieckeho prostredia.

Frniak pod hrozbou pokuty obmedzoval nákladné krstné obyčaje, predovšetkým zvyk pozývať veľký počet kmotier, podobne zasahoval do svadobných zvyklostí a vystupoval proti nadmernému požívaniu alkoholu. Súčasne podporoval hospodársku modernizáciu obce, najmä rozvoj ovocinárstva, a inicioval

⁶⁴ *Wiener Zeitung*, 11.10. 1851, č. 243, s. 2953.

⁶⁵ *Slovenské noviny*, 10. 1. 1852, roč. 4, č. 5, s. 20.

⁶⁶ *Slovenské noviny*, 26. 3. 1853, roč. 5, č. 36, s. 142 – 143. Vyslanectvo tvorili Ján Ružiak a Ján Zudla z Hýb a richtári z Porúbky a Važca, Matej Frniak a Michal Sirotiak.

⁶⁷ *Die Presse*, 20. 4. 1853, roč. 6, č. 93, s. 4.

⁶⁸ ŠABY, pob. LM, f. mestiečko Hybe 1265 – 1870, Spisy, II. manipulačné obdobie, b) administratívne spisy, rok 1853, Inv. č. 112, krabica 28

založenie potravinového družstva. Osobitne sa vyzdvihoval aj jeho záväzok prispievať z obecnej pokladnice sumou 25 zlatých ročne na podporu slovenského politického reprezentanta vo Viedni.⁶⁹ Takéto mediálne reprezentácie naznačujú, že Frniak bol v národoveckom diskurze vnímaný nielen ako lokálny richtár, ale aj ako symbol úspešnej politickej a morálnej emancipácie slovenského vidieckeho prostredia.

Aktívna účasť Frniaka a jeho rodiny na slovenskom národnom živote pokračovala aj v 60. a 70. rokoch 19. storočia. Dokladá ju podpora Memoranda národa slovenského, finančné príspevky na Maticu slovenskú, Živenu a ďalšie národné ustanovizne, ako aj účasť na petičných aktivitách smerujúcich k riešeniu národnostnej otázky. Keď v roku 1868 liptovské obce predložili uhorskému parlamentu žiadosť v tejto veci, v Liptovskej Porúbke ju podpísali Matej Frniak starší, Michal Frniak, Ján Frniak mladší a Ján Frniak.

Z hľadiska politickej socializácie slovenskej spoločnosti je významné aj to, že v prostredí Frniakovej rodiny nedochádzalo iba k medzigeneračnej reprodukcii politických postojov a lojalít, ale aj k ich premene na formálny sociálny a politický kapitál. Frniakov syn Matej po absolvovaní právnických štúdií pôsobil ako advokát a v roku 1874 bol v doplňovacích voľbách zvolený do župného výboru.⁷⁰ Tento úspech predstavoval zreteľný doklad sociálneho vzostupu rodiny, ktorá ešte v predmarcovom období patrila k poddanskému vidieckemu obyvateľstvu, no v priebehu niekoľkých desaťročí dokázala preniknúť medzi lokálne politické a profesijné elity. Dobová tlač ho preto interpretovala ako prejav postupnej politickej emancipácie slovenského vidieckeho prostredia a ako príklad hodný nasledovania. Už o päť rokov však *Národné noviny* informovali o úmrtí tridsaťšesťročného advokáta Mateja Frniaka na tuberkulózu, čím sa predčasne uzavrela perspektívna dráha príslušníka nastupujúcej generácie slovenskej vzdelanej vrstvy.⁷¹

Záver

Politizácia vidieckej spoločnosti v Hornom Liptove nebola jednorazovým dôsledkom revolučných udalostí, ale mnohovrstevným procesom, v ktorom sa prelínali sociálne konflikty, konfesijné väzby a nacionálne impulzy. Práve ich vzájomné pôsobenie postupne pretváralo dovtedajšie chápanie lojality, autority i kolektívnej identity. Prípád Mateja Frniaka ukazuje, že politická mobilizácia vidieckeho obyvateľstva nebola iba dôsledkom procesov iniciovaných „zhora“ – legislatívnych reforiem, národnej agitácie, politickej propagandy či atmosféry občianskej vojny –, ale vyrastala aj z lokálnych sociálnych konfliktov, konfesijných väzieb, osobných autorít a každodennej skúsenosti vidieckych komunít. Životná dráha richtára z Porúbky tak predstavuje modelový príklad premeny pôvodne lokálne rešpektovaného obecného predstaviteľa na aktívneho nositeľa politickej mobilizácie a sprostredkovateľa širších národných a politických ideí.

Významnú úlohu v tomto procese zohrávali už existujúce sociálne a kultúrne predpoklady. V evanjelickom prostredí Horného Liptova bol už na začiatku 19. storočia etablovaný a komunitou akceptovaný systém školskej výchovy. Vo väčšine evanjelických obcí fungovali školy udržiavané miestnymi cirkevnými

⁶⁹ *Slovenské noviny*, 18. 1. 1851, roč. 3, č. 7, s. 29; *Slovenské noviny*, 22. 5. 1851, roč. 3, č. 59, s. 133; *Slovenské noviny*, 21. 8. 1852, roč. 4, č. 99, s. 395.

⁷⁰ *Národné noviny*, 22. 10. 1874, roč. 5, č. 128, s. 3.

⁷¹ *Národné Noviny*, 22. 2. 1879, roč. 10, č. 22, s. 3.

zbormi alebo viacerými dedinami spoločne. Súčasne existovala hustá sieť sociálnych kontaktov prepájajúca lokálne evanjelické komunity s ďalšími regiónmi severného Uhorska, predovšetkým s Oravou, Turcom, Spišom a Gemerom. Práve tieto väzby a komunikačné siete vytvárali predpoklady na rýchle šírenie politických impulzov, národných ideí a mobilizačných stratégií.

Nie je preto náhodné, že práve v regiónoch vojensky obsadených za asistencie slovenských dobrovoľníkov – na Myjave, v Liptove, Turci či Zvolenskej stolici – vznikali v rokoch 1848 – 1849 národné rady ako orgány lokálneho ľudového zastupiteľstva. Po porážke revolučnej uhorskej armády sa zároveň v Liptove a v Turci citeľne oslabil pozícia dovtedajších lokálnych mocenských elít. Ich miesto zaujali vojenskou správou menovaní lojálni úradníci, predstavitelia národne angažovanej inteligencie spolupracujúcej s Viedňou, ale aj autoritou disponujúci jednotlivci z prostredia roľníkov a mešťanov.

Pod vplyvom týchto spoločenských a mocenských premien sa politicky aktivizovala relatívne značná časť vidieckeho mužského obyvateľstva. Bývalým nositeľom moci začali odopierať lojalitu, odmietali poslušnosť, spochybňovali ich majetkové nároky, podávali sťažnosti, anonymné i podpísané udania a vstupovali s nimi do súdnych sporov. Ako ukazuje konflikt medzi Matejom Frniakom a Eugenom Szent-Iványim, na rozdiel od predmarcových pomerov, keď mala šľachta prakticky plnú kontrolu nad správnym a súdnym aparátom, dokázali predstavitelia politicky mobilizovaného vidieckeho prostredia viesť s bývalými zemepánmi aj úspešné osobné a právne „vojny“. Práve v schopnosti artikulovať kolektívne záujmy, využívať nové mocenské konfigurácie a aktívne vstupovať do verejného priestoru možno vidieť jeden z najvýraznejších prejavov politizácie hornouhorskej vidieckej spoločnosti v polovici 19. storočia.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

Pramene

Allgemeines Verwaltungsarchiv, Wien (AVA), Ministerium des Innern.
Štátny archív Bytča, pobočka Liptovský Mikuláš, fond mestečko Hybe 1265 – 1870.
Štátny archív Bytča, fond Liptovská župa, urbárske III.
Štátny archív Bytča, fond Liptovská župa, Správne písomnosti.
Štátny archív Bytča, fond Expozitúra služnovského úradu v Hybiach 1849 – 1854.
Slovenská národná knižnica, Literárny archív.

Dobová tlač

Černokňazník, 1904.
Die Presse, 1850, 1853.
Národné noviny, 1874, 1879, 1900.
Pressburger Zeitung, 1849, 1850.
Slovenské noviny, 1849, 1850, 1851, 1852, 1853, 1859.
Slovenské pohľady, 1894, 1924.
Wiener Zeitung, 1850, 1851.

Zoznam bibliografických odkazov

- ADAMČÍK, Tomáš. Hurban a katolícki kňazi v revolučnom dvojročí 1848/1849. In KODAJOVÁ, Daniela – MACHO, Peter a kol. *Jozef Miloslav Hurban. Osobnosť v spoločnosti a reflexii*. Bratislava : Veda, 2017, s. 71 – 87.
- DEMMEĽ, József. Utváranie miestnych mocenských centier a slovensko-maďarské vzťahy v roku 1848. Prípád Turčianskej stolice. In *Fórum Historiae*, 2018, r. 12, č. 1, s. 31 – 43. <https://doi.org/10.31577/forhist.2018.12.1.3>
- CHURÝ, Slavko. Pohľad na trestné písomnosti Liptovskej stolice z rokov 1703 – 1848. In *Slovenská archivistika*, 1982, roč. 17, č. 1, s. 118 – 127.
- FALLENBÜCHL, Zoltán. *Magyarország föispánjai. 1526 – 1848. Die Obergespanne Ungarns 1526 – 1848*. Budapest : Argumentum, 1994.
- HORVÁTH, Pavol. *Listy poddaných z rokov 1538 – 1848*. Bratislava : Vydavateľstvo slovenskej akadémie vied, 1955.
- CHURÝ, Slavko. Písomnosti Liptovskej župy k obdobiu revolúcie 1848 – 1849. In *Slovenská archivistika*, 1977, roč. 12, č. 2, s. 95 – 110.
- JANURA, Tomáš. Nepotizmus v správe Liptovskej stolice v 18. storočí. In *Historický časopis*, 2011, roč. 59, č. 3, s. 403 – 425.
- KLEIN, Belo. „Zemianstvo Liptova a jeho slovenskosť. In *Slovenské pohľady*, 1924, roč. 40, č. 6 – 8, 1924, s. 401 – 446.
- Kronika liptovsko-sv.-mikulášska z rokoch 1848 – 1849. In *Slovenské pohľady*, 1894, roč. 14, sošit 7, s. 443 – 448.
- MELICHERČÍK, Andrej. *Jánošíkovská tradícia na Slovensku*. Bratislava : Nakladateľstvo SAV, 1952.
- PAJKOSSY, Gábor. *Magyarország története a 19. században. Szöveggyűjtemény*. Budapest : Osiris, 2006.
- PÉTER, László. *Hungary's Long Nineteenth Century: constitutional and democratic traditions in a European perspective*. Collected studies. Ed. Miklós Lojkó. Leiden : Brill, 2012. <https://doi.org/10.1163/9789004224216>
- PETRÁŠ, Milan. Matej Frniak a revolučné pohyby v polovici 19. storočia v Liptove. In *Slovenská archivistika*, s. 155 – 160.
- RAČKO, Peter. Zbojníctvo v slovenskej umeleckej literatúre 18. – 19. storočia. In NEMEC Miroslav– VÍTEK Peter (eds.) *Zbojníctvo na Slovensku*. Krakow : Spolok Slovákov v Poľsku, 2014, s. 113 – 137.
- RAPANT, Daniel. *Slovenské povstanie roku 1848 – 49. Dejiny a dokumenty*. III. 1. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1956.
- RAPANT, Daniel. *Slovenské povstanie roku 1848 – 49. Dejiny a dokumenty*. III. 3. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1958.
- RAPANT, Daniel. *Slovenské povstanie roku 1848 – 49. Dejiny a dokumenty*. IV. 1. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1963.
- RAPANT, Daniel. *Slovenské povstanie, 1848 – 49. V. 1*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1967.
- RADIMSKÝ, Jiří – WURMOVÁ, Milada. *Petice moravského lidu k sněmu roku 1848*. Brno: Archivní správa ministerstva vnitra, 1956.
- Schematismus venerabilis cleri aliae dioecesis Scepusiensis pro anno a Christo nato 1843*. Leutschoviae : typis Joannis Werthmüller, 1843.
- SLIVKA, Koloman – HRBEK, Róbert – BOROŠ, Matej. *Dejiny Horného Liptova*. Liptovský Mikuláš : Národopisné múzeum v Liptovskom Hrádku, 1969.

- ŠOLTĚS, Peter. Rakúsky byrokratizmus verzus uhorské municípiá. In KOVÁČ, Dušan a kol. *Slovensko dejiny v dejinách Európy*. Vybrané kapitoly. Bratislava : VEDA, 2015, s. 258 – 335.
- ŠOLTĚS, Peter. Prvé slovenské elity? Slovenskí úradníci v prvých dvoch rokoch neoabsolutizmu. In HUDEK, Adam – ŠOLTĚS, Peter (eds.) *Elity a kontraelity na Slovensku v 19. a 20. storočí. Kontinuity a diskontinuity*. Bratislava : VEDA, 2019, s. 282 – 333.
- ŠOLTĚS, Peter. Slovenskí evanjelici a katolíci na ceste k jedného národu. In Mikloško, František – Zajac, Peter (eds.) *Slovensko. Odkiaľ prichádzame. Kým sme. Kam kráčame*. Bratislava : Slovart, 2026, s. 161 – 182.
- VETRÁKOVÁ, Anna. Festivita ako súčasť dejín každodennosti? Slávnosť na príklade cesty panovníka Františka Jozefa I. po krajine. In BOJKOVÁ, Alžbeta (ed.) *Spoločnosť, kultúra a každodennosť v dejinách Slovenska*. Košice : UPJŠ, 2012, s. 282 – 295.
- VIROSZIL, Anton. *Das Staatsrecht des Königreichs Ungarn, vom Standpunkte der Geschichte, und der vom Beginn des Reiches bis zum Jahre 1848 bestandenem Landes-Verfassung*. Band III., Pest : Heckenast, 1865.
- ZIMÁNIOVÁ, Tatiana – ADAMEC Norbert – BALKOVÁ, Elena. *Liptovská Porúbka*. Košice : AVE, 2007.

Elektronické zdroje

- Digitalizovaný Tereziánsky urbár Porúbky [on-line]. Dostupné na internete <<https://archives.hungaricana.hu/en/urberi/view/lipto-porubka/>> [13.02.2026]
- JANURA, Tomáš. Nepotizmus: „skrytá“ stránka fungovania Liptovskej a Oravskej stolice v 18. storočí. In *Forum historiae*, 2011, roč. 5, č. 2, s. 222 – 240 [on-line]. Dostupné na internete: <http://www.forumhistoriae.sk/FH2_2011/> [10.04.2026]

SUMMARY

From Serfdom to Political Participation. Matej Frniak and the Politicization of Rural Areas in Liptov During the Period of Revolution and Neo-Absolutism.

This study examines the politicization of rural society in Upper Liptov during the revolutionary and post-revolutionary decades of the mid-nineteenth century through the case study of the village mayor Matej Frniak. It argues that the politicization of the rural population was not merely the result of top-down processes initiated by legislative reforms, national agitation, political propaganda, or the experience of civil war, but also emerged from local social conflicts, confessional networks, personal authority, and the everyday experience of village communities. The life trajectory of Frniak illustrates the transformation of a locally respected peasant mayor into an active agent of political mobilization and a mediator of broader national and political ideas.

Particular attention is devoted to the social and cultural preconditions that facilitated this process. In the evangelical communities of Upper Liptov, a relatively dense network of parish schools and interregional social contacts connected local communities with Orava, Turiec, Spiš, and Gemer. These networks created

favorable conditions for the rapid circulation of political ideas and mobilization strategies. The study further demonstrates that regions occupied with the assistance of Slovak volunteer units during the revolution of 1848–1849 became important centers of political experimentation, where local national councils emerged as organs of popular representation.

The article also analyzes the transformation of local power structures after the defeat of the Hungarian revolutionary army. Traditional noble elites temporarily lost their dominant position and were replaced by officials loyal to Vienna, nationally engaged intellectuals, and socially respected representatives of the peasantry and urban middle classes. These shifts contributed to the political activation of significant parts of the rural male population, who increasingly challenged former authorities through petitions, denunciations, lawsuits, and public conflicts. The conflict between Matej Frniak and Eugen Szent-Iványi illustrates how politically mobilized villagers were, unlike in the pre-March period, increasingly capable of conducting successful legal and personal struggles against former landlords and county elites.

The study concludes that the politicization of Upper Liptov rural society should be understood as a multidimensional process shaped by the interaction of social emancipation, confessional identity, dynastic loyalty, and national mobilization. These developments formed an important component of the broader political modernization of rural society in nineteenth-century Upper Hungary.

doc. Peter Šoltés, PhD.

Historický ústav SAV, v.v.i.,

SK-811 09 Bratislava, Klemensova 2522/19,

email: <peter.soltes@savba.sk>

ORCID: 0000-0003-3832-7108